

Nübüvvet Müessesesi ve Muarızların İleri Sürdüğü Bazı İtirazlar
Prophethood and the Some Objections of Disbelievers

Abdullah NAMLI

Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı
Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University,
Faculty of Theology, Department of Kalam
Nevşehir / TURKEY
abdnamli@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7099-3018

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 18 Temmuz / July 2018
Kabul Tarihi / Date Accepted: 31 Ağustos / August 2018
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık / December 2018
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Namlı, Abdullah. "Nübüvvet Müessesesi ve Muarızların İleri Sürdüğü Bazı İtirazlar". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018): 470-504.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.
CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Kur'an'da Allah'ın ulûhiyet, rubûbiyet ve yaratma bakımlarından tek oluşunu ifade eden tevhid inancı ile beraber peygamberlere iman ve ahiret konuları da önemli yer tutar. Peygambere inanmak onun tebliğ ettiklerine de iman etmek demektir. Peygambere inanmayan, o dinden olamaz. İnsanların peygamberlere ihtiyaçları vardır. Zira sadece Allah'ı akılla bulmak, insanı sorumluluktan kurtaramaz. İnsan, akıyla Allah'ı bulduktan sonra bu inancın gerekliliklerini de vahiy kaynaklı olarak bilmesi ve yerine getirmesi gerekir. Bu bakımdan Allah'ın peygamber göndermesi, insanlara ilâhî bir lütuftur. Allah, insanlığa tarih içerisinde pek çok peygamber göndermiştir. Diğer taraftan Allah'a inanmakla beraber peygamberliğin, vahiy ve mûcizenin imkânını kabul etmeyen deistler vardır. Onlar akla gereğinden fazla güvenerek her şeyin akılla bilinebileceğini iddia etmektedir. Matematiksel bir çıkarımla da peygamberliğin gerekliliğini inkâr etmektedirler. İslam, akla uygun bir dindir. Böyle olmakla beraber biz bu çalışmamızda İslamiyet ile ilgili her hususun salt akılla anlaşılmasının doğru olamayacağını ortaya koymaya çalışacağız. Bu hususlardan biri de nübüvvet/peygamberlik müessesesidir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Din, İslam, Akıl.

Abstract

In the Quran, as well as the belief in tawhid -which means the oneness of Allah in terms of divinity, omnipotency and creating-, belief in the prophets and in the afterlife also have an important place. He who believes in the prophet must also believe in what he conveys. And he who does not believe in the prophet is not accepted within the religion. People need prophets. Finding Allah only through reason can't save man from responsibility. After finding Allah by the help of his reason, the human being must know the necessities of that belief from its revelational sources and fulfill them. In this respect, sending prophets to the mankind is a divine favor and a blessing from Allah. Allah sent countless prophets during the history as a result of His grace. On the other hand there are deists who believe in Allah but do not accept the possibility of prophethood, revelation and miracles. With an over reliance, they claim that they also deny the necessity of prophethood by using a mathematical inference. Islam is a reasonable religion. But yet, in this study we will try to

prove that it is not right to understand all issues related to Islam within the scope of strict rules of reason and logic. One of these issues is the prophecy.

Keywords: Islamic Theology, Prophethood, Religion, Islam, Intelligence, Reason.

Giriş

Genel manada rasyonalizm, aklın varlığını, aklın her şeyden önceliğini ve üstünlüğünü savunan görüştür. Yani bilginin kaynağı olarak insan zihnini kabul ve müdafaa etmek demektir. Rasyonalizm daha çok fizik ve matematiğe dayanır.¹ Rasyonalizmin çeşitli şekilleri vardır. Dînî alanda rasyonalizm, aklın zarûrî olduğunu veya dini, imanı tasdik etmek için aklın hem zarûrî hem de yeterli kabul eden bir akımdır. Dînî rasyonalizmin mutlak ve izâfî iki şekli bulunmaktadır. Mutlak rasyonalizme göre akıl dînî bilginin zarûrî ve yeterli faktörüdür. Buna göre akıl mahsulü olmayan her çeşit ifade ve nassı kabul etmemek gerekir. İzâfî rasyonalizm ise dînî alanda aklı yeterli görmemekle birlikte iman hakikatlerinin tespit ve inşasında aklın zarûrî olduğunu ileri sürmektedir.²

Buna göre dînî alanda mutlak bir rasyonalizmin kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. İzâfî rasyonalizm ise daha ılımlı ve kabul edilebilir bir durum arz etmektedir. Mutlak mânâda rasyonel olmayan veya izâfî rasyonel denilebilecek konuları şu şekilde tespit etmemiz mümkündür; bunlar, aklın kabul ettiği ama tam anlamıyla aklı olmayan konulardır. Bir de aklın kabul edebileceği veya kabul ettiği ama çözmekte zorlandığı, tam olarak çözemediği, aklı çıkarımla elde edilemeyen, aklın tek başına çözemeyeceği hususlar da mevcuttur. Bu hususlar aklın, sem'î bilgiler ışığında çözebileceği, sem'î bilgiye dayanılmadan aklın yanılma ihtimalinin bulunduğu konulardır. Aklın, sem'î bilgiye dayanarak çözemeyeceği bazı konular da bulunabilir.

Öte yandan bu açıklamalarımızla bilgi edinme yollarından vahiy, akıl ve sağlam duyu organlarından hiçbirini etkisizleştirme veya olduğundan daha az değerli kılma amacını da taşımıyoruz. Bu çalışmadaki amacımız, nübüvvet

¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yay., 1987), 223; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988), 184.

² Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, 224.

kurumu sayesinde insanlığın elde ettiği tüm kazanımların akıl sayesinde elde edilebileceği fikrinin doğru olup-olmadığını tartışmaktadır.

İslam, akla uygun bir dindir. Kur'an'da akılı kullanmaya davet eden pek çok âyet vardır (bkz. el-Bakara, 2/44, 164; Âl-i İmrân, 3/65; el-En'âm, 6/32, 151; Câsiye, 45/13; Muhammed, 47/24 vb.). Akılı etkisizleştirmek, ötelemek, devre dışına almaya çalışmak Kur'an'ın tavsiyelerini göz ardı etmektir. Hz. Peygamber; "aklı olmayanın dini de yoktur" buyurmaktadır.³ Akıl temel bilgi kaynaklarımızdandır. Akıl bilgi kaynaklarından biri olmasıyla ilgili herhangi bir problemimiz olamaz. Kelâm bilimi de aklî delillerle îmanî gerçekleri ispatlayan kesin delilleri ihtiva eden bir ilim dalıdır.⁴ Bütün bunları kabul etmekle beraber biz, bu çalışmamızda İslamiyet ile ilgili her konunun, katı matematiksel kurallar, salt akıl ve mantık kuralları çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmasının doğru olmayacağını nübüvvet/peygamberlik örneği üzerinden ortaya koymaya çalışacağız. Akla aşırı derecede güvenen ve her şeyin akılla çözülebileceğini iddia eden geçmiş zamanda yaşamış inkârcı milletler, Berâhime ismi verilen grup ve son birkaç yüzyıl öncesinde oluşmaya başlayan deizm felsefe akımı, nübüvvetin gerekli olmadığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla peygamberliğin ispatına yarayan ve nübüvvetin en önemli tezahürleri olan vahiy ve mucize kavramlarını inkâr da bu grupların birinci önceliği olmuştur.

İlk olarak nübüvvet müessesesi ile ilgili "peygamber", "nebi" ve "resûl" kavramlarını açıklayalım.

³ el-Beyhakî, *el-Câmi' li şuaib'il-îmân*, thk. Muhtâr Ahmed Nedvî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 6: 355. Bu hadiste râvî Ali b. Hasen es-Sâmî'nin teferrüd ettiği onun da zayıf olduğu Beyhakî tarafından ifade edilmektedir. Bu hadisin senedi zayıf olsa da metni Müslümanlar arasında genel kabul görmüştür. Bu hadisin metninde kelâm ilmi açısından herhangi bir sakıncalı durum mevcut değildir.

⁴ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl*, (İstanbul: Pınar Yay., 2003), 214; a.mlf. "Kelâmî Epistemolojide Akıl Değeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.2 (Sivas 2001): 97-129. Kelâm tarihinde en akılcı/rasyonalist ekol olarak tanıtılan Mu'tezile'dir. Evet bu doğrudur, onlar akla en çok önem veren ilk kelâm ekolüdür. Mu'tezile akla sarılmakta ve onu ustalıkla kullanmakta ün yapmıştır. Buna rağmen Mu'tezile'yi mutlak manada akılcı bir şablona oturtmak da doğru olmaz. Zira bazı ön kabullerle zannedildiği gibi onlar bilgi nazariyesi konusunda mutlak akılcı değildir. Onlar hakkında kısmî, izâfî bir akılcılıktan söz edilebilir. Onlar, en başta tevhid ve adalet konuları olmak üzere, ahlâkî konuları akılla bilmekte sem'iyâtı, akla tabi kılmuşlardır. Mu'tezile aynı metodu sevâp, ceza, ibadetler gibi teabbüdi konularda devam ettirmez. Teabbüdi konularda nakle önem vererek, akıl faaliyet sahasını sınırlandırır. Bkz. a.mlf. "Mu'tezile'de Akıl Anlayışı", *Kelâm İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, (Elazığ, 13-15 Eylül 2004), ed. Adem Tutar, (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ 2004), 321-322.

1. Peygamber, Nebî ve Resûl Kavramları

Peygamber, Farsça bir kelimedir ve peygam, “haber, mesaj”, peygamber de “haber getiren elçi” demektir.⁵ Dilimizde ise; “Allah’tan aldığı bilgileri insanlara ulaştıran elçi” anlamına gelmektedir. Hem resûl hem de nebî kavramlarını kapsar. Bir kısım kelâmcılar, resûl ve nebî kelimelerini eş anlamlı kabul etmişlerdir. Ancak bazı kelâmcılar, resûl ile nebî arasında fark olduğu görüşündedirler.⁶ Buna göre: Nebî; vahiy edilenleri tebliğ etmekle görevli olsun veya olmasın, Allah’ın kendisine vahiy gönderdiği kimsedir.⁷ Resûl ise, Allah’ın kendisine vahiy gönderdiği şeyleri tebliğ etmekle de görevlendirdiği elçidir. Resûl, Allah’ın kendisine yeni bir kitap ve yeni bir şeriat verdiği kimsedir.⁸ Resûl, tam olarak veya kısmen unutulmuş bir şeriatı da ihya edebilir.

Kur’an’daki bazı âyetlerde resûl ve nebî arasında fark olduğu göze çarpmaktadır (bkz. Meryem, 19/51; el-Hac, 22/52). Bazı kelâmcılar bu farkı ortaya koymak için; “Her resûl nebîdir, ama her nebî resûl değildir”⁹ ifadesini kullanmaktadırlar. Resûl özel, nebî ise geneldir. Peygamberimiz Hz. Muhammed ise hem resûl hem de nebîdir.

İster nebî olsun ister resûl, sonuçta her ikisi de Allah’ın elçisidir. Peygamber göndermenin imkân dahilinde/mümkün ve câiz olması da konunun en önemli dayanaklarını oluşturmaktadır.

1. Nübüvvet Müessesesi

Nübüvvet müessesesini, peygamberliğin imkânı, Allah için câiz olması ve insanların, peygamberlere ihtiyaçları bakımlarından incelememiz mümkün olan bir konudur.

⁵ Ziya Şükün, Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ, (İstanbul: MEB, 1984), 1: 530.

⁶ Bkz. Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu-Murat Sülün vd., (İstanbul: Dâru’l-Mizân, 2005-2007), 9: 144-145; Ebû’l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, thk. Hans Peter Linss, (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1963), 222; Abdulkâdir Bağdâdî, *Usûlü’l-dîn*, thk. Ahmed Şemsüddin, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002), 173; Sadeddin Mesud Taftazânî, *Şerhu’l-makâsüd*, thk. Ahmed Şemsüddin, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 3: 268.

⁷ Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, 222; Taftazânî, *Şerhu’l-makâsüd*, 3: 268.

⁸ Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, 222; Taftazânî, *Şerhu’l-makâsüd*, 3: 268; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 162.

⁹ Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, 222; Bağdâdî, *Usûlü’l-dîn*, 173; Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 19; Muzaffer Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2015), 14-18.

1.1. Peygamberliğin İmkânı

Nübüvvet kelâm ilminin en önemli ikinci alanıdır. Kelâmcılar, iman esaslarını “icmâlî” ve “tafsilî” diye basamaklandıkları gibi üçlü bir sistemle “Usûlü’s-Selâse” adıyla sınıflandırmışlardır. “Temel, esas” mânâsındaki aslın çoğulu “usûl” ile “üç” mânâsındaki selâse kelimesinden oluşan bir terkip olup “İslam akaidinin üç temel esası” demektir. Bunlar ulûhiyet, nübüvvet ve âhiret konularıdır.¹⁰ Nübüvvet yani peygamberlik konuları Kelâm ilminin sem’iyyât kısmına girmektedir. Sem’iyyât, esasları sem’, nakil ve vahiy ile elde edilen konulardır. Sem’iyyât, esas itibarıyla, âhireti konu edinir ama sem’iyyât bir nakil veya tebliğ ameliyesi olan nübüvvetle tanınır. Dolayısıyla nübüvvet, sem’iyyâtın aralanan kapısı gibidir.¹¹

Allah’ın varlığına ve teklîğine inanmakla birlikte, Kur’an’da zikredilen önceden yaşamış bazı inkârcı toplumlar, klasik Hint dini Brahmanizm’den etkilenen ve kelâmcılar tarafından Berâhime diye isimlendirilen grup ve deistler, O’nun peygamber göndermeyeceğine, peygamberlik müessesesinin imkânsızlığına inanmaktadırlar.¹²

Nitekim Nuh kavminin inkârcıları, içlerinden biri olan Hz. Nuh’un Allah tarafından peygamber olarak gönderilmesine şaşırılmışlardır (bkz. el-A’râf, 7/63). Onun kavminin ileri gelen kâfirler topluluğu Allah’ın peygamber göndermesinin imkânsızlığına inanarak: “Bu (Nuh) tıpkı sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah peygamber göndermek isteseydi, muhakkak melekleri gönderirdi” (el-Mü’minûn, 23/24) demişlerdir. Mekke müşrikleri de Nuh kavmi gibi peygamberliğin imkânsızlığına inandıklarından onların söylediklerinin benzeri şeyler söylemişler (bkz. Sâd, 38/4; Kâf, 50/2) ve Hz. Muhammed’e değişik itirazlarda bulunmuşlardır.

¹⁰ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yay. 2010), 326.

¹¹ Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1996), 281.

¹² Bkz. Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1990), 140-145; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 6; 168 vd.; Orhan Şener Koloğlu, “Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 1 (Bursa, 2004): 159-193; İbrahim Halil Erdoğan, “Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11, sy: 57 (Samsun, Haziran 2018): 799-804.

İnsan ve cinlerin, Allah hakkında yalan söylemeyeceğine inanan bazı cinler, gerek kendi cinslerinin gerekse insanlardan haddi aşmış inkârcuların tesiriyle Allah'ın hiçbir kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğine inandıklarını -Hz. Muhammed'e iman etmeleri vesilesiyle- itiraf etmişlerdir (bkz. el-Cin, 72/7).¹³

Kelâm âlimlerinin şiddetle eleştirdiği, eski Yunan felsefesinden etkilenen, genel olarak mülhid kabul edilen Ebû Bekir Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925) ile eski Hint kültüründen etkilenen ve Berâhime diye isimlendirilen yarı felsefî, yarı dînî bir grup, vahyin ve peygamberliğin imkânını kabul etmemişler ve birtakım fikirler öne sürmüşlerdir. Zekeriyâ er-Râzî'nin din ve nübüvvet karşıtlığı ile ilgili bir başka dayanak noktası da bazı tabakât kitaplarında kendisine isnad edilen eserlerdir. Bu eserlerden birkaçı; *Nakdü'l-Edyân (Dinlerin Tenâkuzu)*, *Hiyelü'l-Mütenebbîîn (Peygamberlik Davasında Bulunanların Hileleri)*, *Mehâriku'l-Enbiyâ (Peygamberlerin İllüzyonları)*, *Uyûbü'l-Evliyâ (Velîlerin Ayıpları)*'dir.¹⁴

Berâhime ve onun ileri gelen savunucularından Ebû Bekir Zekeriyâ er-Râzî'nin görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür: Akıl, Allah'ın insana verdiği en büyük nimettir. Kendisine bahşedilen akıl kuvveti ve adalet duygusu sayesinde insan, peygamberin ya da başka birinin aracılığına gerek kalmadan kendi yolunu kendisi bulabilir. İnsan, Rabbini, iyi-kötü gibi her şeyi akılla bilmektedir. Şayet peygamberler akli destekleyip, onaylamak için gelmiş ise onların daveti akıl sahiplerini ilgilendirmez. Zira onlar akıl sahibi olmakla, zaten peşinen bu davet ve teklife muhtaç olmazlar. Şayet onlar akla aykırı bir mesaj ile gelmişlerse onların nübüvvetini kabul etmemek için bu

¹³ Burada âyet, "Allah'ın ahirette ölüleri dirilteceğini sanmadıkları" manasını da ifade etmektedir. Bkz. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 8: 5403.

¹⁴ Bkz. Cemâlüddin İbnü'l-Kıftî, *İhbâru'l-ulemâ bi ahbâri'l-hukemâ*, thk. İbrahim Şemsüddin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 206-210; İbn Ebî Useybia, *Uyûnü'l-embâ fi tabakâti'l-etibbâ*, thk. Nizâr Rızâ, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.), 422, 426-427; Hüseyin Karaman, "Ebû Bekir er-Râzî: İlhâdın Gölgesinde Bir Filozof", *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, (İstanbul: İSAM Yay., 2013), 137 vd. Günümüze ulaşmayan bu eserlerden bazılarının mülhid olarak tanınan İbnü'r-Râvendî'ye (ö. 301/913) ait olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 164-165; Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", 162; Mahmut Kaya, "Râzî, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1989), 34: 479-485.

sebeup yeterlidir. Nitekim İslam peygamberi Hz. Muhammed de akla aykırı çirkin bir din getirmiştir.¹⁵

Diğer taraftan mutlak hikmet, adalet ve merhamet sahibi olan yüce Allah'ın insanlar arasından peygamber diye birisini üstün özellikler vererek imtiyazlı hale getirmesi ve insanlara hidâyet vesilesi olarak göndermesi O'nun hikmet, adalet ve merhametiyle bağdaşmaz. İnsanlar akıl ve diğer özellikler bakımından eşit seviyede yaratılmıştır. Bundan dolayı üstün vasıflarla donatılmış imtiyazlı, peygamber göreviyle görevlendirilmiş birinin varlığı bu eşitliğe aykırıdır. Bu da adaletle bağdaşmaz.¹⁶

Mûcize olarak adlandırılan şeyler sihirbaz ve kâhinlerin yaptıklarıyla aynı kategoridedir. Mûcize denilen şeyler nübüvvete delil olamazlar. Kur'an da mûcize değildir. O'nun benzeri getirilebilir.¹⁷ Peygamberlerin evrenin yaratılışı ile ilgili ileri sürdükleri bilgilere de ihtiyaç yoktur. İnsan, kozmoloji ile ilgili konuları bilimsel yollarla elde edebilir.¹⁸

Berâhime'nin peygamberlik, vahiy ve mûcizeyi hedef alan aykırı görüşlerine karşı Müslüman mütefekkir ve kelâmcılar da vahyin imkânı ve nübüvvetin gerekliliğini aklî delillerle ispatlamak için gayret sarf etmişlerdir. Onların itiraz ettikleri noktalara yoğunlaşarak nübüvveti inkâr edenlerin hepsine gereken cevabı vermişlerdir.

¹⁵ Bkz. Ebû Bekir Zekerîyya er-Râzî, *et-Tıbbu'r-rûhânî*, thk. Abdullatif el-Iyd, (Kahire: Mektebetü Nehdati'l-Mısriyye, 1978), 35-36, 158, 169, 172 vd.; Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, (İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, 1979), 176-210; Ebû Bekir Muhammed Bâkullânî, *et-Temhîd*, thk. Richard Yusuf Mc. Carty, (Beyrut: Mektebetü's-Şarkiyye, 1957), 104-121; Ebû'l-Maîn/Muîn en-Nesefî, *Tebsratü'l-edille*, thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003-2004), 2: 1-7; Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmü'n-nübüve er-red ale'l-müllîd Ebî Bekir er-Râzî*, thk. George Tarâbîşî, (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2003), 15, 39, 41, 70 vd.; Hamidüddin Kirmânî, *Ekvâlü'z-zehebiyye*, thk. Salah es-Sâvî, (Tahran: İntişârâtü Encümen-i Şehinşâhi Felsefe-i İnan, 1397-1977), 9, 20, 23 vd.; İlhan Kutluer, *Akil ve İtikad*, (İstanbul: İz Yay., 1996), 70-80; Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", 165; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 174.

¹⁶ Râzî, *et-Tıbbu'r-rûhânî*, 169, 172; Bâkullânî, *et-Temhîd*, 104-105 vd.; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 73.

¹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 176; Nesefî, *Tebsratü'l-edille*, 2: 4; Kutluer, *Akil ve İtikad*, 71; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 45; Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", 175, 178; Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1989), 6: 333.

¹⁸ Bkz. Râzî, *et-Tıbbu'r-rûhânî*, 35, 170-172 vd.; Kirmânî, *Ekvâlü'z-zehebiyye*, 20, 23 vd.; Kutluer, *Akil ve İtikad*, 70-80.

Tarihî bilgiler peygamberliğin imkânını ispat ve gerçekliğine şahitlik eder. Tarih içerisinde ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar yüzlerce peygamber gönderilmiştir. Sayısı bilinmeyecek kadar çok olan peygamberlerden her topluma muhakkak bir tane gönderilmiştir (bkz. el-En'âm, 6/42; el-Hicr, 15/10; en-Nahl, 16/36 vb.).¹⁹

Deizm, peygamberliği, vahyi ve mucizeleri kabul etmeyen felsefî bir meslek olarak 17. Yüzyılın ilk yarısında İngiliz düşünür Edward Herbert'le (1583-1648) başlayıp, kilise ve Katolikliğe karşı bir tepki olarak Avrupa'da doğup, gelişmiştir. Voltaire (1694-1778) ve Jean Jacques Rousseau (1712-1778) gibi deist sayılan filozoflar evrene karışmayan bir tanrının varlığını kabul etmekle beraber daha sonraki Avrupalı düşünürlere göre deizm, ateizme giden yolda bir duraktan başka bir şey değildi.²⁰

Deizm, Türkçe'ye "yaratıcılık" diye de çevrilmiştir. Deizm, çoğu durumda eşyanın hür iradeli bir ilk prensibini kabul etmeyi, bütün tabiat olaylarını maddeye ve katı determinizm denilen kör bir kuvvete bağladığı için sonunda materyalizm ile birleşmektedir.²¹

Öte yandan deistler, ilahi dinlerin ulûhiyet inancına alternatif olarak tamamen akla dayalı bir Tanrı inancı ortaya koymaya çalışmışlardır. Bir taraftan evreni yaratan yüce bir Tanrı'dan bahsederken, diğer taraftan evrene müdahale etmeyen, dünyada ne olup bittiğinden habersiz, dünya ve içindekilerini kendi hallerine terk etmiş, insanlardan ilgisiz, onların duâ ve niyazlarını duymayan tamamen pasif bir Tanrı anlayışı mevcuttur.²² Bununla birlikte

¹⁹ Mu'tezile'den Nazzâm'ın öğrencisi mürted kabul edilen Basralı Ahmed b. Hâbit (ö. 232/846), bu âyetlerden hareketle hayvanlardan sivrisinek, bit ve pireye varıncaya kadar bütün canlı türlerine resûl/elçi gönderildiğini iddia etmiştir. Bkz. İbn Hazm ez-Zâhiri, *el-Fasl fi'l-milal ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, thk. Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyra, (Beyrut: Dâru'l-Ciyâ, 1996), 1: 149 vd.

²⁰ Philip W. Goetz (ed.), "Yaratıcılık" *Ana Britannica*, (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1990), 22: 300; Erdoğan, "Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz", 799-804.

²¹ Goetz (ed.), "Yaratıcılık" 22: 300; Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, 49; Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 196.

²² Allah'ın evreni yarattıktan sonra kendi haline terk etmediği, sürekli yaratma halinde olduğu değişik âyetlerde ifade edilmiştir. Bkz. el-En'âm, 6/102; el-Hûd, 11/107; er-Ra'd, 13/16; el-Hicr, 15/86; Fâtır, 35/3; Yâsîn, 36/81; ez-Zümer, 39/62; el-Vâkıa, 56/59; el-Burûc, 85/106. Ayrıca Kur'an'da çok sayıda duâ âyeti vardır. Bkz. Bakara, 2/61, 186. Önceden yaşamış peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in yaptığı ve ümmetine öğrettiği makbul duâlar Kur'an ve sünnette yer almaktadır. Hz. Peygamber'in duâ ile ilgili ümmetine pek çok tavsiyesi vardır. Bkz. Bakara, 2/37; Âl-i İmrân, 3/86; Mâide, 5/114 vb.; Buhârî,

konumuzla ilgili olarak dinin bildirdiği hakikatlerin akıl ile bulunabileceğine deistler tarafından hükmedilmesi, insanları doğru yola iletmek için peygamberlerin gönderilmesini de geçersiz kılmaktadır. Deistlere göre şayet Hz. Musa ve Hz. İsa gibi şahsiyetler gerçekten yaşamışlarsa onların öğretileri aklın gücü ile bulunabilen tabii bir dinden farklı değildir.²³ Ayrıca “şayet sizler, sizin gibi bir beşere (bir insana) itaat eder, boyun eğerseniz; şüphesiz ki sizler bu durumda elbette hüsrâna uğrayanlar olursunuz” (el-Mü’minûn, 23/34) şeklinde peygamber olan bir beşere itaatın doğru olmayacağını iddia edenlerin kınandığı âyetlerin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942), sadece akılla hareket eden ve sınırsız hürriyet peşinde olan bu iddianın sahibi deistleri haricilik (isyankârlık, dinden çıkmışlık) ve anarşistlikle vasıflandırmaktadır. Onların dünyadan başka hiçbir şeyi hesaba katmayan, ahireti düşünmeyen kâfirler olduklarını, kendi amaç ve menfaatleri uğruna, hürriyet davası görünümünde milletlerin yönetim mekanizmasını yıkmaktan zevk alan kimseler olduklarını ifade etmektedir. Devamla herhangi bir yöneticinin egemenliği altında olmayan bir topluluğun bulunamayacağını söylemektedir.²⁴

Thomas Paine (1737-1809), deizmi savunduğu “Akıl Çağı: The Age of Reason” adlı kitabında, Kitâb-ı Mukaddes (Eski Ahit) ve Yeni Ahit’in (İnciller ve ekleri) barındırdıkları, Allah’a yakışmayan bazı davranışların izâfe edilmesi, tarihsel tutarsızlıklar, çelişkiler, müstehcen hikayeler, şehvetli sefahatler, acımasız ve azap dolu cezalar, amansız kindarlıklar ele alınıp, bütün bunların Allah’ın kelâmı olamayacağı ortaya konmuştur.²⁵ Bununla birlikte yazarın İslamiyet hakkında yüzeysel bilgilere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Yahudiliğe ve Hristiyanlığa yapılması gereken haklı eleştiriler üzerinden birkaç cümle ile olsa da haksız yere, hiç ilgisi olmadığı halde İslamiyet de Paine’nin eleştirilerinden nasibini almaktadır.²⁶

“Daavât”, 1-69 (7: 144-169); Müslim, “Zikir ve’l-Duâ ve’l-Tevbe ve’l-İstiğfâr”, 7-100 (4: 2061-2101); Tirmizî, “Daavât”, 1-132 (5: 455-582); Mehmet Kılıçarslan, *Kur’an’daki Duâ Ayetleri*, (İstanbul: Elvan Yay., 2016), 82-192, 194-244.

²³ Bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, 140; Hamdi Gündoğar, “Deizm: Akıl Tanrılaştırılması Ya Da Sorumsuz Özgürlük”, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, (Van: Mayıs 12-14 2017), ed. Vecihi Sönmez vd., (Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017), 30-33.

²⁴ Yazır, *Hak Dini*, 5: 3453.

²⁵ Thomas Paine, *Akıl Çağı (The Age of Reason)*, trc. Ali İhsan Dalgıç (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 7, 17-175.

²⁶ Bkz. Paine, *Akıl Çağı*, 4-6, 11, 22, 89, 148, 166.

Paine, Yahudi ve Hristiyan inanışına göre eski dönemlerde; nefesli çalgılar, arplar, santurlar, ziller ve o sıralarda moda olan müzik aletleriyle peygamberlik yapıldığını, bunların doğru olamayacağını söylemektedir. Ehl-i Kitab'a göre, Davud müzisyen olduğu için peygamberler arasında özel bir yere sahip olmakla beraber, İbrahim, İshak ve Yakup, peygamber olarak adlandırılmamıştır. Zira bunların şarkı söyledikleri, müzik icra ettikleri ve şiir yazdıklarına dair hiçbir kayıt yoktur. Paine, peygamberlik kurumunu Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)'e göre değerlendirmekte, onların yanlış peygamber tasavvurlarına göre nübüvvetin lüzumsuzluğu sonucuna varmaktadır.²⁷ Dolayısıyla onun nübüvvet kurumuna karşı olan deistliği Yahudilik ve Hristiyanlığa karşı bir tepkiden ibaret olmaktadır.

Diğer taraftan deizmi savunan birileri tarafından Müslümanların kahir ekseriyetinin müşrik sayılması, deizmin övülerek şirke karşı felsefi bir tepki olarak doğduğunun lanse edilmesi son derece tutarsızdır.²⁸ Şirkin zıddı tevhiddir, deizm değildir. Bu iddialara ilaveten Cehmiyye/Cebriyye, Mürcie ve Mutezile ekleriyle, Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Kadı Abdülcebbar (ö. 415/1025), Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yy?), İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), Bedreddin Zerkeşî (ö. 794/1392) gibi alimleri sırf akla değer verdiler diye deizme kapı aralayan ekoller ve deizme meyilli kimseler olarak göstermek²⁹ de her şeyden önce akla, bilime ve bilimsel etiğe uygun değildir. Bu değerli bilim adamlarına apaçık bir iftiradır.

Son dönemlerde ülkemizde deizmi savunan Yaşar Nuri Öztürk, “Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm” isimli kitabında; “Deizm, Allah’a imansızlık değil, yozlaştırılmış dinsel yaşantıdan uzak kalmaktır. Allah’a imanı tehlikeye atıp ateist olmaktansa, ibadetleri terk edip Allah’a imanı korumak yani deist olmak elbette yeğdir”³⁰ “Kur’an’ı eşkıyalık, zorbalık ve bedbahtlık aracı yapan

²⁷ Bkz. Paine, *Akil Çağı*, 19-20.

²⁸ Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm*, (İstanbul: Yeni Boyut Yay., 2013), 445-491. “Şirkte kurtuluş söz konusu değildir ama inkârda kurtuluş söz konusudur. Kurtuluşu olmayan tek bela yani ebedî hüsrân, şirkin karşılığıdır, küfür ve inkârın değil” şeklindeki paradoksal ifadelerle inkâr adeta teşvik edilmektedir. Sadece şirk kötü gösterilmektedir. Böyle ifadelerin İslam’a uygunluğunun savunulması mümkün değildir. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm*, (İstanbul: Yeni Boyut Yay., 2015), 173.

²⁹ Öztürk, *Deizm*, 110, 127, 129, 131, 167.

³⁰ Öztürk, *Deizm*, 129.

din temsilcilerinin bu zulüm ve pisliklerine bulaşmamayı garantilemek için dinsel hayatı tamamen devre dışı bırakarak Allah'a imanla yetinenlerin ebedî kurtuluşlarının bizzat Allah tarafından teminat altına alındığı"³¹ şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Bu iddialarıyla neyi kastetmektedir. İhvân-ı Safâ'nın iddia ettiği gibi Müslümanların taassup içerisinde olduğu, dinin yanlış inançlarla bozulduğu, onu felsefe ve ilim zihniyeti ile temizlemek ve bu şekilde gerçek mahiyetiyle meydana çıkarmak gerektiği³² mi kabul edilmektedir.

Bu tartışmalarla ilgili olarak şunları ifade etmek mümkündür: Peygamberlerin insan olmaları da bazı inkârcılar tarafından yadırganıp, eleştirilmiştir. Kur'an'da birçok âyette zikredildiğine göre (bkz. Hûd, 11/27-30; el-Mü'minûn, 23/24; et-Tegâbün, 64/9 vb.) insanların peygamberleri kabul etmeyip yüz çevirme sebeplerinin başında onların insan olmaları gelmektedir. Halbuki hiç kimse Allah adına "*insanlardan peygamber olamaz*" şeklinde kendi kendine hüküm veremez. Allah Teâlâ'nın hüküm verdiği bir konuda, ona aykırı bir hüküm vermek caiz olmaz. Allah herhangi bir şey hakkında hüküm vermedikçe, bizim, O'nun adına hüküm vermemiz câiz olmaz. İctihâdî konulardaki hükümler, Allah adına verilmiş hükümler olmayıp, iman bakımından da herhangi bir bağlayıcılıkları yoktur.

Peygamberlerin insan olması ile ilgili müşriklerin; "*Allah, insan cinsinden peygamber göndermez, olsa olsa melek cinsinden peygamber gönderirdi*" şeklindeki iddialarını Kur'an, "Eğer peygamberi bir melek kılsaydık, elbette onu bir insan suretinde gönderirdik" (el-En'âm, 6/9), "Eğer yeryüzünde yerleşip gezip dolaşanlar melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik" (el-İsrâ, 17/95) buyurarak kökten reddetmiştir.

Mekke müşriklerince melekler, Allah'ın kızları olarak kabul edildiğinden (bkz. es-Sâffât, 37/150; ez-Zuhruf, 43/19; en-Necm, 53/27) O'nun elçilerinin de mantıken en yakını olan kızları saydıkları meleklerden seçilmesi gerekirdi.³³

³¹ Öztürk, *Deizm*, 151.

³² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1988), 2: 35.

³³ Peygamberlerin cinsiyetlerinin ne olması gerektiği konusunda da tartışmalar mevcuttur. Hem Eş'ariler hem de Mâtürîdiler peygamberlerin erkeklerden olduğunu kabul etmekle birlikte Eş'ariler kadınların da peygamber olma ihtimalini göz ardı etmezler. Mâtürîdiler, peygamberler sadece erkeklerden olur görüşünü temellendirmek için şu âyetleri delil getirmektedir: "(Ey Muhammed), Biz, senden önce de

Peygamberliğin imkânı ile birlikte kelâmcıların üzerinde durduğu bir diğer konu da peygamberliğin câiz olması meselesidir.

1.2. Peygamberliğin Câiz Olması

Allah'ın, peygamber göndermesi hususunda çeşitli kelâm ekolleriyle diğer ilim erbabının tutumları, onların insanlar için peygamberliğin zaruri oluşu ve faydaları konusundaki düşüncelerine bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. Şimdi de bu farklı tutumları inceleyelim.

İslam âleminde yetişen filozofların çoğunluğuna göre Allah'ın, peygamber göndermesini âlemin genel düzeni içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Sudûr nazariyesini benimseyen filozoflara göre âlem; *Allah* → *feyz* → *sudur ve determinizm* formülü sonucunda irâdî bir zaruret/zorunluluk sonucu var olmuştur. Dolayısıyla âlemin var olması ilâhî iradeye bağlı olmayan bir zorunluluktur. Peygamber göndermek de âlemin zorunlu olarak var olması gibidir. Nübüvvet, âlemin genel nizamına uygun olarak düşünülebilir. Peygamberlik, evrende bulunan fizik kuralları gibi zaruri ve gereklidir. Âlemin nizamının muhafazası için ilahî inâyet gereklidir. Onlara göre, âlemin nizamı, ancak adaletli kanunların koyucusu ve koruyucusu peygamberlerin varlığı ile tamamlanır.³⁴

Mu'tezile kendi ekolünün adl/adalet kurallarını nübüvvet konusuna tatbik ederek şu görüşü esas alır: Allah, ahlâkî bir mecburiyet/zorunlulukla, vacip olarak kullarını salah ve aslahta tutmaya mecburdur. Allah, kullarının

---

şehirler halkından onlara Bizim vahy ettiğimiz erkeklerden başkasını göndermedik" (Yusuf, 12/109; bkz. en-Nahl, 16/43; el-Enbiyâ, 21/7). Bu âyetlerden anlaşıldığına göre tüm peygamberler erkektir. Hatta bu konuda Ehl-i Kitâb'a danışılabilceği ilgili âyetlerde ifade edilmektedir (bkz. en-Nahl, 16/43; el-Enbiyâ, 21/7). Eş'ariler, Hz. Musa'nın annesine vahy edilmesiyle (bkz. el-Kasas, 28/7, 10-11) ve Hz. Meryem'den bahseden âyetlerle (bkz. Âl-i İmrân, 3/37, 42, 45-47; Meryem, 19/17-25; et-Tahrim, 66/12) istidlal ederek kadınların da peygamber olabileceği görüşünü savunmaktadır. Onlara göre peygamberlikleri söz konusu olabilen kadınlar; Hz. Havvâ, Hz. Sâre, Hz. Hacer, Hz. Musa'nın annesi, Firavunun karısı Âsiye ve Hz. Meryem'dir. Mâtürîdiler, kadınlarla ilgili Allah'ın vahyini bal arısı (bkz. en-Nahl, 16/68-69), Hz. Nûh'un gemisine binen hayvanlar (bkz. el-Mü'minûn, 23/27), yedi göğe görevleriyle ilgili vahiy (bkz. Fussilet, 41/12), gibi anlayıp, bunun nübüvvetle ilgili bir vahiy olamayacağını ifade ederler. Onlara göre belki de bu vahiyler o kadınlara Allah'ın bir ilhamıdır, ihsandır, lütfudur, derler. Bkz. Abdurrahim b. Ali, Şeyhzâde, *Nazmu'l-ferâid*, (Mısır: Matbaatü'l-Edebiyye, 1899), 49-50.

³⁴ Muhammed el-Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâdila*, trc. Nafiz Danışman, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990), 28-34, 77, 87; Taftazânî, *Şerhu'l-makâsîd*, 3: 269.

faydasına olan şeyleri gözetmek ve yapmak zorundadır.³⁵ Peygamber göndermek de insanların iyiliğinedir. O halde nübüvvet makamında bir peygamberin bulunması vaciptir, zorunludur.³⁶

Eş'arilerin ve Mâtürîdîlerin çoğunluğuna göre, Allah'ın peygamber göndermesi mümkündür ve bunu akıl kabul eder. Onlardan bir kısmı da hikmetin gereğine göre peygamber gönderilmesi vaciptir, demişlerdir.³⁷ Ancak buradaki vücûp, Mu'tezile'nin anladığı manada Allah'ın yapmak zorunda olması demek değildir. Bu vücûp Allah üzerine herhangi bir şeyi vacip kılmaktan ziyade peygamberliğin gerekli bir müessese olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte nübüvvetin imkânı ve câiz olmasının yanında bir de insanların peygamberlik müessesesine ihtiyaçları bakımından ele alınması gerekmektedir.

1.3. İnsanların Peygamberlere İhtiyacı

İnsanlar aklen Allah'ın varlığını ve bir tek olduğunu bulabilir. Farklı görüşler bulunmaktaysa da fetret dönemindeki insanların aklen Allah'ı bulmalarını gerektiği en makul görüştür. Akıllı olmak da bunu gerektirir. Yaratılış hikmetine uygun olan da budur. Kur'an'da Hz. İbrahim'in, Allah'ı nasıl bulduğu zikredilir (bkz. el-En'âm, 6/76-79). İnsan, Allah'ı aklıyla bulsa da Allah'ın sıfatları, isimleri ve fiilleri hususunda sağlıklı ve doğru bilgiler ancak nübüvvet

³⁵ Bkz. Kadı Abdulcebbar, Ahmed b. Halil Hemedânî, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl, aslah-istihkâku'z-zem ve't-tevbe*, thk. Mahmud Muhammed Kâsım vd., (Kahire: Vezaratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, ts.), 14: 16 vd.; Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Sayda-Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1990), 1: 235, 238, 264, 266, 315 vd. Mu'tezile içerisinde salah ve aslah konusunda görüş birliği yoktur. Bağdat okulu "dünyada ve ahirette insanlar için aslahı işlemek Allah'a vaciptir" demektedir. Bkz. İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, *el-İrşâd*, thk. Muhammed Yusuf Mûsâ-Ali Abdülmün'im Abdülhamîd, (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1950), 287. Basra okulu ise Allah'ın aslahı ahirette işlemesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak her iki okul Allah'ın aslahı dinde yerine getirmesi gerektiğinde ittifak ederken dünyadaki aslah konusunda anlaşmazlık içindedir. Bkz. Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn*, 1: 315 vd.; el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 288; Kemal İbn Hümâm, *el-Müsâyere (el-Müsâmere bi şerhi'l-müsâyere fi ilmi'l-kelem)*, (İstanbul: Çağrı Yay., 1979), 139-141.

³⁶ Kadı Abdulcebbar, Ahmed b. Halil Hemedânî, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 563; a.m.f., *el-Muğnî, tenebbuât ve'l-mu'cizât*, 15: 19-20, 23 vd.; Muzaffer Barlak, "İtikadî Mezheplerde İlahiyyât ve Nübüvvet Bahislerinin Bütünlüğü Sorunu", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10, sy. 2 (2017): 569-570.

³⁷ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye min'el-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf, (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969), 85; Muzaffer Barlak, "İtikadî Mezheplerde İlahiyyât ve Nübüvvet Bahislerinin Bütünlüğü Sorunu", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10, sy. 2 (2017): 568-569, 577.

sayesinde öğrenilir. Bu bilgiler fitrattan gelen bilgileri destekler ve yanlış inanç ve kanaatleri de düzeltir. İnanılması gereken diğer iman esaslarının neler olduğu ise akıl ile değil sem'î bilgilerle öğrenilebilir.

İnsanın bedensel ihtiyaçları olduğu gibi rûhî ihtiyaçları da vardır. Ruhun sağlıklı olabilmek için sağlam ve gerçek bilgilere dayalı bir tevhid inancına sahip olmak, bâtil inançlardan, hurafelerden, evham ve efsanevî inançlardan uzak durmak gereklidir. Güzel ahlâkın yüce bir yaratıcı tarafından telkin ve emredildiğinin bilinmesi de iyiliğe ve güzelliğe yönelmeyi teşvik eder. Bütün bu şartları sağlayan ortam ise nübüvvetin meydana getirdiği bilgi, amel ve huzur iklimidir.

İnsanın maddî ve manevî ihtiyaçlarının yanında iki önemli sebepten dolayı da peygamberlere ihtiyaç vardır. Bunlardan ilki, Allah'a tâzim için yapılacak kulluk ve ibadetlerin neler olduğu ve bu ibadetlerin nasıl yapılacağıının bilgisidir. İbadetler bir peygamber tarafından yapılmadıkça bilinemez. Bu sebeple ibadetler bir peygamber tarafından uygulanmalı ve diğer insanlara da uygulamalı olarak gösterilmelidir. Diğerleri ise ahiretle ilgili hususlardır. Sem'î bilgiler olmadan ahiret konuları aklî çıkarımlarla elde edilemez. Kıyâmet ve dolayısıyla ahirete iman hakkında şu âyet çok dikkat çekicidir: "Kıyâmet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim" (Tâhâ, 20/15). Bu âyette kıyâmetin geleceğinin neredeyse Allah tarafından gizlenilebileceğinden bahsedilmektedir. Âyetin mefhumu muhalifinden, iman esaslarından biri olan kıyâmet ve onun devamı olan ahiretin Allah tarafından, insanların maslahatı için gizlenmediği ortaya çıkmaktadır. Şayet kıyamet ve ahiret gerçekleşeceği halde, kıyamet ve ahirete iman peygamber gönderilmeyerek veya peygamber gönderildiği halde gizlenseydi, insanların pek çoğu sonuçta cehennemlik olurdu.

Allah'ın varlığı ve bir tek olduğu akılla bilinse bile, zaman zaman maddî âlemde bile bocalayan akıl, Allah'ın zâtı³⁸ ile âhiret halleri konusunda itimat edilebilecek bir kılavuz değildir. Özellikle gaybî konularda bu durum daha da derinleşir. Ahiret de gaybî konularından olduğundan salt akılla bilinemez.

³⁸ "O (Allah), evveldir, âhirdir, zâhirdir (varlığının delilleri apaçiktir) ve bâtındır (dünyada gözle görülmez. Zâtının künhü, mâhiyeti kavranamaz)." el-Hadid 57/3.

Peygamberler kendilerine verilen sınırlı gaybî bilgilerle insanları aydınlatmaya gayret ederler. İnsanlar da bu bilgilerin rehberliğinde ahirette ebedî mutluluğu elde etmek için dünyada gereken ibadet ve hazırlıkları yaparlar. Aksine ebedî azaba sebep olacak fiil ve davranışlardan da kaçınırlar.

Burada şunu da belirtelim ki, Allah, Rahmân ve Rahîm'dir (bkz. el-Fâtiha, 1/1-4), "erhamü'r-râhimîn: merhametlilerin en merhametlisi"dir (el-A'râf, 7/151; Yûsuf, 12/64, 92). Şüphesiz ki O'nun rahmeti, gazabını geçmiştir.³⁹ Kullarına karşı son derece merhametlidir. Bu sebeple O, lütfundan olmak üzere peygamberler göndermiş, onlar aracılığıyla kullarını cennetle müjdelemiş ve cehennemden sakındırmak için azâp hakkında önceden bilgilendirmiştir. Böylece hiç kimsenin geçerli bir mazereti kalmamıştır.

Nübüvvetle doğrudan ilintili bir diğer husus da vahiydir. Peygamberliğin imkânı, vahyin imkânını gerektirir. Nübüvvete itiraz edenler vahyin mümkün olmadığını da iddia ederler.

2. Nübüvvete Yönelik Bazı İtirazlar

Nübüvveti destekleyen en önemli iki unsur vardır, bunlar vahiy ve mucizedir. Vahiy, peygamberlerin, insanlara aktardıkları temel bilgi kaynağıdır. Mûcize ise peygamberliğin ispatı için gerekli olan âdetullaha aykırı, olağan üstü uygulamalardır.

2.1. Vahyin İmkânını Kabul Etmemek

Peygamberler de birer insan oldukları için (bkz. İbrahim, 14/11; el-Kehf, 18/110) inkârcılar onları kendileriyle kıyaslamış, kendilerine vahiy gelmediğine göre diğer insanlara da vahiy gelmez zannetmişlerdir. Çünkü bu peygamberler onlar gibi yemek yiyorlar, çarşılarda dolaşıyorlardı (bkz. el-İsrâ, 17/95; el-Furkân, 25/7). Onlara göre bir insanın peygamber olması akılla bağdaşmayan bir olguydu. Bu yanlış fikirlerine göre Allah'ın ilâhî mesajlarını etten ve kemikten vb. yaratılmış bir insan değil bir melek getirmeliydi. Peygamber öyle birisi olmalıydı ki yemeye içmeye muhtaç olmasın.

Müşriklerin bütün bu iddia, isnad ve iftiralarına rağmen Allah'ın peygamber ve vahiy göndermesi aklen imkân dahilindedir, mümkündür. Bu

³⁹ Bkz. Buhârî, "Tevhid", 28, 55 (8: 187-188, 216); Müslim, "Tevbe", 14 (4: 2108, 2751).

imkân, Allah'ın Kelâm sıfatı ile ilgilidir. Kelâm sıfatı varsa vahiy de vardır. O'nun kelâm sıfatının varlığı ise apaçık bir gerçekliktir (bkz. el-A'râf, 7/143; Yunus, 10/19; Hûd, 11/110; el-Kehf, 18/109; Tâhâ, 20/129). Kelâm muhdes/sonradan olma bir sıfat değil, Allah'ın zâtıyla kâim, kadîm bir sıfattır. Kelâm-ı Nefsî bir hakikattir. Bu sıfat ezeldir ve yaratılmamıştır. Allah'ın bu Kelâm-ı Nefsî'yi harfler ve sesler halinde hariçte/dışarıda ortaya koymasında herhangi bir çelişki ve imkânsızlık da yoktur. Peygamberlere gönderilen vahiy de Allah'ın Nefsî Kelâmını hariçte/dışarıda ortaya koyması şeklinde olmaktadır. Bu da peygamber göndermenin (*bi'set*) temelini meydana getirmektedir.⁴⁰ Böylece Allah'ın peygamber ve vahiy göndermesi imkân dahilinde olmaktadır.

Deizmin, muharref dinlere bir tepki olarak doğması sebebiyle deistler, bu dinlerin vahiyyle ilgili görüşlerinden hareketle İslamiyet'in vahiy kurumunu da aynı paralelde zannetmek yanlışlığına düşmüşler ve vahyin imkanını kabul etmemişlerdir.⁴¹ Tepkide aşırı giderek, bazı şartlar ileri sürerek, vahyin mümkün olmadığını ispata çalışmışlardır. Allah'ın, her insana ayrı, ayrı vahiy göndermesi durumunda kabul edilebileceğini ileri sürecek kadar aşırılığa sapmışlardır. Bu ise kabul edilemeyecek bir durumdur. Paine bu konuda şöyle demektedir: “Eğer Tanrı lütfederse, bu tür bir ilişki kurmada O'nun gücünü kimse inkâr edecek veya tartışacak değildir. Bu durumun var olduğunu kabul etsek bile, bir şeyin özel bir kişiye vahyolunması, herhangi başka bir kişiye olunmaması, bu vahyin sadece o kişiye ait olması anlamına gelir. Bu kişi vahyi ikinci bir kişiye, ikincisi bir üçüncüsüne, üçüncü dördüncüye aktarır ve böyle devam ederse söz konusu vahiy tüm bu insanlar için bir vahiy olmaktan çıkar. Bu sadece birinci kişi için bir vahiydir, di-

⁴⁰ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*, thk. Muvaffak Fevzi el-Cebr, (Dimeşk: el-Hikme li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1994), 111, 172; Düccane Cündioğlu, *Söz'ün Özü Kelâm-ı İllâhî'nin Tabiatına Dâir*, (İstanbul: Kapı Yay., 2011), 42; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 19. Vahyin imkânı ile ilgili olarak; Hz. Peygamber'in ilk vahiy alan peygamber olmadığı, önceden yaşamış peygamberlere de vahyedildiği, ruhun varlığı, gözle görülmeyen, mikroskopla görülebilen varlıklar, telefon ve televizyon cihazları ve görünmeyen dalgalar ile ses ve görüntü nakli, hipnotizma, sâdik rüyalar, önceden yaşamış insanların şimdiki icat ve gelişmeleri inkâr etmekle isabet etmiş olamayacakları, gözle görülmeyen her şeyin inkârının doğru olmadığı şeklinde deliller ileri sürülmekteyse de bunlar burhânî olmayıp, hatâbî/iknâî deliller olarak değerlendirilebilir. Bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehbeî, *el-Vahyü ve'l-Kur'ânü'l-Kerîm*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1986), 13-19; Mennâ' Halil Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 31; İkbâl b. Abdurrahmân İbdâh, *el-Vahyü'l-Kur'ânî beyne'l-müfessirîn ve'l-müsteşrikîn*, (Amman: Dâru Dicle, 2011), 36.

⁴¹ Bkz. Paine, *Akil Çağı*, 5.

ğerleri için de bir söylenti; sonuç olarak diğerleri de buna inanmakla yükümlü değildirler.”⁴²

Paine'nin, bizzat kendisinin de kabul ve itiraf ettiği gibi, Allah, vahyi ki-me ve ne şekilde göndereceğini en iyi bilendir, şeklinde cevap verilebilir. Kabul edip-etmemek hidâyet vesilesidir. Allah, her insana âfâk ve enfüste her türlü âyeti gösterdiği halde (bkz. Fussilet 41/53) yine de inkârcılar kabul edecek değildir (bkz. Hicr 15/14-15).

Vahyin imkânını alenen veya zımnen kabul eden bazı kötü niyetli şahıs ve gruplar onu başka mesleklere yakın hissedip, kendilerine maddî manevî çıkar sağlamak istemişlerdir. Bu mesleklerden en başta geleni kâhinliktir.

2.1.1. Vahiyle Kâhinliğin Birbirine Karıştırılması

Peygamberliği kendi karakterine uygun görenler zımnen kendilerinin de peygamber olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Bazıları da Peygambere verilen kendilerine de verilmesini istemişlerdir (bkz. el-En'âm, 6/124). Bunlar tarihsel süreçte birkaç kişi ile sınırlı kalmamıştır. Bilakis müşriklerin her biri veya ileri gelenlerinin hepsi kendilerine peygamberlik verilmesini istemişlerdir (bkz. el-Müddessir, 74/52).⁴³

Kâhinler, peygamberliğe ait vahiyle, kendi bilgi edinme yollarını birbirlerine karıştırmışlardır. Bunun sonucunda da doğrudan peygamberlik davasında bulunmuşlardır.

Kehânet kelimesi, Arapça'da gayptan haber vermek anlamına gelmektedir. Bu işi yapan kişilere de kâhin denilir. Çoğulu “kühhân” ve “kehene” dir.⁴⁴ Kâhinlerin mesleklerini icra ederken nelerden ve nereden faydalandıkları konusunda iki temel görüş ileri sürülmüştür. Kâhinlerin ilk kaynakları cinlerdir.

⁴² Paine, *Akil Çağı*, 5-6.

⁴³ Velid b. Muğîre, Peygamberimize, “Nübüvvet hakikaten olsaydı ben ona senden daha layık olurum. Çünkü ben, senden büyüğüm ve senden zenginim” demişti. Ebû Cehil de kendi kabilesi adına, kendi şahsına peygamberlik verilmesini istemiştir. Bkz. Yazır, *Hak Dini*, 3: 2047. Mekke'li müşriklere göre bu mevki ve makama layık Mekke ve Taif'te nice mümtaz ve nüfuzlu kabile reisleri vardı. Mesela, Mekke'den Velid b. Muğîre, Taif'ten Urve b. Mes'ûd es-Sekafi bu işe uygun düşerlerdi. a.mlf. *Hak Dini*, 6: 4272.

⁴⁴ Cemâleddin Muhammed İbn Manzûr, “Khn” *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, vd., (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 5: 3949-3950; Mecdüddin Muhammed Firuzabâdi, “Khn” *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûfî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1228.

Bir insanın, onlardan bir dost edinerek (hüddâm kullanarak), bazı bilgileri edinmesidir ki, Kur'an'da bu nevi kehanetin vukuuna dair işaretler vardır (bkz. el-Hicr, 15/17-18; eş-Şuarâ, 26/212, 222-226; Cin, 72/6). Kehânetin ikinci kaynağı ise, bazı insanların fitrat ve yapılarının bu işi yapmaya müsait olmasıdır. Bu çeşit kâhinlik yeteneği sonradan kazanılamayan, fitrî bir kabiliyettir.⁴⁵ Birtakım kâhinler vahiyyle, kendilerinin iddiası olan gayptan haber verme fiilini birbiriyle aynı veya yakın meslekler olarak algılamışlardır. Onlar da peygambere verilenle kendi mesleklerini aynı kulvarda görmüşlerdir. Halbuki kaynak aynı değildir; vahiy, değişik yollarla Allah'tan alınır.⁴⁶ Peygamberlik kesbî değil, vehbîdir (bkz. el-En'âm, 6/124). Dolayısıyla peygamberlik ile kâhinlik çok farklı mesleklerdir.

Hz. Peygamberin vefatını müteakip çoğunluğu kâhin olan bazı mütenebbî/yalancı peygamberler, Hz. Muhammed'e vahy edildiği gibi kendilerine de vahiy geldiğini iddia etmişlerdir. Benî Hanîfe kabilesinin yöneticisi Müseylime ile Yemen taraflarındaki Ans kabilesine mensup, asıl adı Abhale b. Ka'b olan Esved-i Ansî diye bilinen bir kâhin kendilerine de vahiy indirildiğini iddia etmişlerdir.⁴⁷ Müseylime, kâhin olmamakla birlikte, kendisine gökten farklı bir Kur'an indirildiğini iddia etmiş, Âdiyât, Fil ve Kevser sûrelerine saçma sapan nazîreler yapmaya kalkışmıştır.⁴⁸ Esved-i Ansî, cahiliyye Araplarının yadrgadığı Allah'ın "*Rahmân*" ismini (bkz. "...Rahmân da nedir?" el-Furkân, 25/60) de kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya kalkışmış ve kendisine "*Rahmânü'l-Yemen*" unvanını vermiştir. Diğer mütenebbîler Tuleyhâ b. Huveylid el-Esedî ile kadın olan Secâh binti Hâris de birer kâhin idiler. Mütenebbîlerin yanlıgısı mûcize ile kâhinliğı, peygamberlik ile kabile yöneticiliğini birbirine karıştırmak olmuştur. Onlar peygamberliğin hakikatine nüfuz edemediklerinden, iki ve daha fazla farklı meslek hakkında *kıyas-ı maa'l-fârik* yaparak, zahiren bu matematiksel eşleştirmeyi uygun görerek hata etmişlerdir. Nitekim peygamber olma hayallerini gerçekleştirmek üzere Pey-

⁴⁵ İlyas Çelebi, *İslam İnançında Gayp Problemi*, (İstanbul: İFAV Yay., 1996), 40-42; a.mlf., *İslam İnançında Gayb Alemi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 90-91.

⁴⁶ Vahyin geliş şekilleri için bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmî'l-Kur'ân*, (İstanbul: Dersaadet Yay., t.y.), 60-63; Kattân, *Mebâhis*, 37-40; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983), 48-50; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 68-70.

⁴⁷ Bkz. Muhammed Ali, es-Sâbûnî, *Safoetü't-tefâsir*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987), 1: 405.

⁴⁸ es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, 204-205.

gamberimiz yaşarken ve vefatını müteakip bazı mütenebbîler peygamber oldukları propagandasına başlamışlar ise de amaçlarına ulaşamamışlardır.⁴⁹

Aklın ve ruhun terakkî etmesi sonucunda vahye ulaşılabilceği şeklinde değişik açılardan bakanlar vardır. Filozoflardan bazıları vahyin kazanılabilir olduğu iddiasını ortaya atmışlardır.

2.1.2. Vahyin Kazanılabilir Olduğu İddiası

Akla olması gerektiğinden daha fazla değer atfeden Fârâbî (ö. 339/955), İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve onları takip eden bazı filozoflar peygamberliği matematikselleştirmişler ve kendilerince muhayyile kuvveti son haddine ulaşmış olduğunu düşündükleri insanı peygamber ilan etmişlerdir. Muhayyile kuvveti son haddine ulaşmış kişinin filozof olduğu o kadar apaçık bir bilgidir ki bunu telaffuz etmeye bile gerek yoktur. Böylece Allah'ın iradesi bir tarafa bırakılıp Allah'ın peygamberlere verdiğini filozoflar kendileri almaya kalkışmışlardır. Peygamberliği kesbi/kazanılır bir hale dönüştürmek istemişlerdir.⁵⁰

İhvân-ı Safâ, Allah'ın ve O'nun nebîlerinin kelâmı ile filozofların (*hukemâ*) sözlerinin birbiriyle uyumlu olduğunu, bunların da rumuzlu sırlı bilgiler olduğunu söylemiştir. Onlara göre rubûbiyetin sırlarını ifşa etmek de küfürdür. Nitekim onlar Âl-i İmrân, 3/7. âyetini kendilerine dayanak yaparak hakikî filozofları "*rabbâniyyûn*" ve "*râsihûn*" olarak isimlendirmektedirler. Onlara göre filozofların havâssı ilimde râsihtirler. Onlar fazla açıklamaya muhtaç değildir. Çünkü onlar sırların ve rumuzlu (şifreli) şeylerin tamamının hakikatine muttaliidirler.⁵¹

⁴⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1993), 4: 218-219, 242-243; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987), 304, 332, 336-337; Mütenebbîlerden Tuleyhâ ve Secâh daha sonra nübüvvet iddialarından vazgeçip Müslüman oldular. Bkz. Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yay., 1984), 55.

⁵⁰ Bkz. Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâdila*, 76-77; Ebû Ali İbn Sînâ, *Ahvâlü'n-nefs*, thk. Ahmed Fuâd el-Ehvânî, (Paris: Dâru Bâbîlon, 2007), 118-119 vd.; a.mlf., *el-Mebdeü ve'l-meâd*, thk. Abdullah Nûrânî, (Umman: Vezaratu't-Türâs el-Kavmî es-Sekâfî, 1998), (Müessesetü Mütâlaât-i İslâmî, Tahran, 1984), 115; Kutluer, *Akl ve İtikad*, 89-91; Yaşar Aydın, "Fârâbî ve Bağdat Meşşâi Okulu", *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, (İstanbul: İSAM Yay., 2013), 169; Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ ve İbn Sînâ Okulu", *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, (İstanbul: İSAM Yay., 2013), 264; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 29, 178; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 59-61, 81-83.

⁵¹ İhvân-ı Safâ, *Resâilü ihvânî's-safâ*, nşr. Butrus el-Bustânî, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1376-77/1957 → Beyrut, ts.), 2: 343; 3: 468.

Onlara göre hakiki filozoflar ile peygamberler arasında bazı farklılıklar mevcuttur: Peygamberlerin tebyîn edip, açıkladığı bilgilerle, yaptıkları şeyler rey ve içtihadı dayanmaz. Peygamberlerin zıddına hakim ve filozofların ortaya attıkları fikirler ve yaptıkları işler ise kendi içtihatlarına, kusursuz görüşlerine, uzmanlık ve araştırma güçlerine nispet edilmektedir.⁵²

Ihvân-ı Safâ' da da peygamberliğin kesbî/kazanılabilir olduğu fikri vardır. Bu gizli derneğe üye olanların geçirdikleri aşamalar sonucunda en son dördüncü aşamada "peygamber" yahut "melek" mertebesine ulaşmaları istenir. Bütün üyeler elli yaşından sonra buna ulaşmaya davet edilir. Bu şekilde "haki-katin idraki" ve "melekût alemi"ne yükselme imtiyazı ve Allah'a yakınlık hasıl olduğuna inanılmaktadır.⁵³

Peygamberliğin kazanılabilir olduğunu savunan filozoflardan özellikle İbn Seb'în'in (ö. 669/1270) görüşü dikkat çekicidir. O, yakışıklı, güzel elbiseler giyinen, gururlu, kibirli ve çok iddialı birisidir. İbn Seb'în, daha önce yaşamış âlimler ve filozofların hepsine itiraz eder, filozofların pek çoğunu tenkit edip, aşağılar. Aristo ve Fârâbî dışındakilerin hepsini şarlatan olarak nitelendirir ve bu ikisi haricindeki filozofları gürültücü kuşlara benzetir. İbn Seb'în'in kendi tabilerinden bir grupla hac için Mekke'ye geldiği sırada peygamberliğin çalışılarak kazanılabilir olduğuna dair olan fikre kapılarak, Harra dağında vahiy beklediği söylenilmektedir.⁵⁴

Tasavvuf erbabından bazıları da nübüvvetle velâyet arasında bir bağ kurarak, nübüvveti bir bakıma genişletmiş, veliler ve ilim erbabı ile aynı seviye-

⁵² Ihvân-ı Safâ, *Resâil*, 4: 136.

⁵³ Ihvân-ı Safâ, *Resâil*, 4: 57-59 vd.; Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, trc. Kasım Turhan, (İstanbul: İklim Yay., 1992), 153.

⁵⁴ Adıvar A. Adnan, "İbn Seb'în", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, (Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı, 1997), 5-2: 805 vd.; ayrıca İbn Seb'în'in görüşleri etrafında oluşan "Seb'îniyye" adlı tasavvuf felsefesi tarikatının silsilesi de Hz. Muhammed'e değil, Hermes (Hz. İdris)'e dayanır. İbn Seb'în, kendisinin Meşşâilerden daha eski bilgilere sahip olduğunu, çünkü bu bilgilerin ilk çağlarda Hermes (Hz. İdris)'in remz ettiği hikmet olduğunu söyler. Bkz. Mahmut Erol Kılıç, "Hermes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1989), 17: 228 vd.; İlhan Kutluer, "İbn Seb'în", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1989), 20: 306 vd.; Abdullah Namlı, "Kur'an'a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, sy. 1 (2017): 169-197. Harra ya da Harretü Vâkım, Medine'nin yakınlarında bulunan, volkanik arazi diye de bilinen ve tarihte Harre Vakasının meydana geldiği yerdir. Bkz. Şevki Dayf (ed.), *el-Mu'cemü'l-vasît*, (Kahire: Mecemmu'l-Lugati'l-Arabiyye, Mektebetü'ş-Şurûki'd-Düveliyye, 2004), 165.

ye indirgemiş bulunmaktadırlar. Hakîm et-Tirmizî'den (ö. 320/932) itibaren İslâm dünyasında bazı sûfilerin ileri sürdüğü *hatmü'l-evliyâ* teorisi, velâyetin nübüvvetin batını olduğu varsayımı üzerine bina edilmiştir.⁵⁵ Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240); "sûfilerden, ehlullahtan her bir şahıs için terakkî edip, yükseleceği (mî'râc) ve kendisi için var olan ilâhî tecellileri alacağı bir merdiven bulunduğunu, bu merdivenden de sahibinden başkasının tırmanmasının, yükselmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Şayet birisinin, başkasının merdiveninden yükselmesi mümkün olsaydı bu durumda nübüvvet de kesbî olurdu, ancak durum böyle değildir", demektedir.⁵⁶ İbnü'l-Arabî devamında daha karışık, karmaşık ve muğlak ifadeler kullanmaktadır. Ona göre nebiler, evliyâlar, mü'minler ve resûllerin terakkî edip, yükseleceği (mî'râc) merdivenlerinin basamakları eşittir, aralarında bir basamak farkı bile yoktur. Ancak merdivenlerin basamaklarının eşit olması merdivenlerin birbiri ile aynı olmasını gerektirmemektedir. Bununla beraber ona göre iman, velâyet, risâlet ve nübüvvet arasında sıkı bir bağ vardır. Bu dört makamın her birinin kendine has tecellileri de bulunmaktadır.⁵⁷

Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565) mutasavvıf olmakla beraber, onun akâid ve kelâmla ilgili eserleri de vardır.⁵⁸ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir fî beyâni akâidi'l-ekâbir* isimli kelâma dair eserinde keşf/tasavvuf ehlinin akâidi ile fikir/kelâm ehlinin akâidini uzlaştırmaya çalışmıştır.⁵⁹ eş-Şa'rânî'nin bu

⁵⁵ Bkz. Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, thk. Osman İsmail Yahya, (Beyrut: Matbaatü'l-Katolikiyye, 1965), 161, 336, 342, 367, 388 vd.; Abdülfettâh Abdullah Bereke, "Hakîm et-Tirmizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1989), 15: 197.

⁵⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya-İbrahim Madkur, (Mısır: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985), 3: 27.

⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, 3: 27-28.

⁵⁸ Bkz. Ali Namlı, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 239-251.

⁵⁹ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir fî beyâni akâidi'l-ekâbir*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.), 15; Namlı, *Abdülvehhâb eş-Şa'rânî*, 247-248. eş-Şa'rânî, keşf ehlinin sözlerini anlamayan kimselere mütekellimlerin sözlerinin zâhirinde kalmayı tavsiye etmiştir. Keşf ehlinin sözleri arasında İbnü'l-Arabî'nin ibaresinden daha genişini görmediği için de onun *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* isimli eserinden çok faydalanmıştır. Bununla birlikte *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de kendisinin de anlamadığı yerler olduğunu, buraları İslam âlimlerinin inceleyip hak olanı hak, bâtil olanı da bâtil olarak ortaya koymaları için zikrettiğini *el-Yevâkit ve'l-cevâhir* adlı eserinin başında belirtir. Bkz. eş-Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir*, 15-16.

eserinde İbnü'l-Arabî'nin nübüvvetle ilgili görüşlerinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir.⁶⁰

eş-Şa'rânî, nübüvvet ve risâlet ayırımına giderek, nübüvvetin sürekli olduğunu, risâletin ise Hz. Muhammed ile sona erdiğini iddia eder. Ona göre risâlet cennet ve cehenneme girinceye kadar devam eder, nübüvvet ise ahirette de devam eder, sadece dünyaya ait değildir. Ayrıca o, "Her resûl nebîdir, ama her nebî resûl değildir"⁶¹ ifadesine de atıfta bulunarak velâyetin tüm kulları kapsayan dairelerin en büyük halkası olduğunu, bu en büyük dairenin içerisinde daha küçük daireler olarak, Allah'ın dilediği kuluna risâlet, nübüvvet, iman ve buna benzer şeyler ihsan ettiğini zikretmektedir. Böylelikle eş-Şa'rânî'ye göre; *her resulün, nebî olması; her nebinin, velî olması; her velînin de mü'min olması gerekir.*⁶² Bu durumda iç içe olan daireler en dar olandan en geniş doğru sıralanırsa; en dar olanı risâlet, sonra nübüvvet, sonra velâyet, en geniş ise iman olmaktadır.

Diğer taraftan eş-Şa'rânî, nübüvveti 'makam', risâleti de 'hâl' olarak ayırma tabi tutmaktadır. Ona göre, risâletin hakikati, Allah'ın kelâmını konuşandan, iştene aktarmaktır. Bu da haldir, makam değildir. Tebliğden sonra da bunun devamı yoktur. Risâletin hükmü ise sürekli yenilenmektedir.⁶³

eş-Şa'rânî, nübüvvet bahislerine devam ederek, resûl ve nebî arasındaki farkla yakaza veya rüya halindeki vahiy açıkladıktan sonra beşerî nübüvveti de iki kısımda incelemektedir. Birincisi; vahiy meleği Cebrâil olmaksızın, Allah'la kulu arasında doğrudan bir iletişimle gayptan haberlerin veya tecellîlerin kalpte meydana gelmesidir. Bu türlü doğrudan vahiy haberleri helal ve haramla ilişkili olmayıp, Kur'an ve sünnetin içeriklerinin tanıtılması veya Allah tarafından meşru kılınmış bir hükmün tespit ve tasdiki ya da bir hükmün fâsitleliğini açıklar. Bu makama sahip olan kişinin kendisine gönderilen resûlün şeriatına muhalefet ederek, kendine özel bir şeriata uyması asla kabul edilemez. Ona göre nübüvvetin ikinci kısmı ise; Hz. Muhammed'in peygamberli-

⁶⁰ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkıt ve'l-cevâhir*, 15-16, 247-248, 346; Namli, *Abdüvehhâb eş-Şa'rânî*, 78, 247-250, 255, 290; Mahmut Çınar, "Nübüvvet İnancı Bağlamında Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî Yorumu" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 63, 67-72, 88-102 vd.

⁶¹ Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 222; Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 173.

⁶² eş-Şa'rânî, *el-Yevâkıt ve'l-cevâhir*, 347.

⁶³ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkıt ve'l-cevâhir*, 347.

ğinden önce var olan, onun gönderilmesi ile sona eren makamdır. İkinci çeşit vahye mazhar olan bu kimseler vahiy meleğinin dizleri önünde oturmuş ve ondan ders alan talebeler gibidirler. Cebrâil, Allah'tan o nebîye uyulacak bir şeriat indirir. Allah, onlara dilediğini helal, dilediğini de haram kılar. Bu ikinci kısım nebîlerin, resûllere uymaları da gerekmez. Bu makamın Hz. Muhammed'den sonra da bir tesiri kalmamıştır. Ancak müçtehit imamlar deliller getirmek yoluyla helal ve haramı belirleyebilmektedirler.⁶⁴

eş-Şa'rânî'nin, İbnü'l-Arabî'den etkilenecek oluşturduğu nübüvvet görüşünün başta kelâmcılar olmak üzere diğer İslam âlimleri tarafından kabul edilebileceğini düşünmüyoruz. eş-Şa'rânî de bunun farkındadır. O, büyük bir erdem ve olgunluk göstererek İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden aldığı görüşler hakkında; bunların doğruluğuna inandığının ve kendi itikadı açısından rıza gösterdiğinin zannedilmemesini de açıkça istemektedir. Ayrıca o, kelâmcıların çoğunluğuna (*cumhûrû'l-mütekellimîn*) muhalefet etmekten Allah'a sığınmaktadır. O, kelâmcılara muhalefet eden keşf/tasavvuf ehlinin bazı sözlerinin de masum olmadığına inanmaktadır. Bu nedenle o, ümmetin kâhir ekseriyetini meydana getiren ehl-i sünnet ve'l-cemaatin her türlü görüşüne de muhalefet etmekten Allah'a sığınmaktadır.⁶⁵ Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, eş-Şa'rânî, İbnü'l-Arabî'nin bazı görüşlerini -kendisi de onun gibi yetkin bir mutasavvıf olmasına rağmen- pek anlayamadığını ifade etmektedir. O, doğrudan söylemese de bu ifadeleri ile aslında anlayamadığı yerlerin *şathiyât* cinsinden yanlış, hatalı, batıl bilgiler olabileceğini ima etmektedir. Biz de eş-Şa'rânî'nin, keşf ehlinin sözlerini anlamayanlara mütekellimlerin sözlerinin zâhirinde kalma tavsiyesine uyuyor ve nübüvvet konusunun Kur'an ve sahih sünnet çerçevesinde kelâmcılara bırakılması gerektiğini düşünüyoruz.

Sonuç olarak en doğru olanı Kur'an'da ifade edildiği gibi; "Allah, peygamberlik görevini kime vereceğini daha iyi bilir" (el-En'âm, 6/124).

Nübüvvetin en önemli tezahürlerinden biri de mucize göstermektir. Çünkü mucize, peygamberin nübüvvetinin en önemli ispat vasıtasıdır. Peygamberlerin karşısında mucizeleri matematiksel olarak anlayan ve istismar etmeye

⁶⁴ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkıd ve'l-cevâhir*, 348-349. Daha fazla bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Çınar, "Nübüvvet İnancı Bağlamında Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî Yorumu", 63, 67, 88 vd.

⁶⁵ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkıd ve'l-cevâhir*, 16.

çalışan gruplar daima var olmuşlardır. Bir kısım inkârcılar, peygamberliğin alametlerinden olan mucizeleri mecrasından çıkararak yaratılış hikmetine aykırı isteklerde bulunmuşlardır.

2.2. Mucizeleri Kabul Etmemek ve Yaratılış Hikmetine Aykırı İstekler

Mucize “*acz*” kökünden türetilmiş bir kelime olup “âciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz harika olay, kudretsizlik, takatsizlik veren” anlamlarına gelir.⁶⁶ Mucize benzerlerini getirmekten insanların âciz kaldığı şeydir. Mucize, inkârcılara meydan okuduğu bir sırada nübüvvet iddiasında bulunan zatın elinde tabiat kanunlarına (*âdetullah*) aykırı bir olayın, benzerini getirmekten inkârcıları âciz bırakacak şekilde meydana gelmesidir.⁶⁷

Mucize; bütün yaratıkların güçlerini aşan, sadece Allah’ın yaratmasıyla var olan bir olaydır. Peygamber gönderme Allah’ın fiili olduğu gibi peygamberi tasdik ve te’yid mahiyetinde olan mucize de Allah’ın fiilidir.⁶⁸

Allah tarafından peygamberlere çok çeşitli mucizeler verilmiştir.⁶⁹ Bu mucizeler gerekli oldukları zamanlarda kullanılmışlardır. Inkârcıların peygamberlerden mucize talep etmeleriyle veya inkârcılara benzerini meydana getirme konusunda meydan okuma şekliyle mucizeler Allah tarafından peygamber aracılığıyla meydana getirilmişlerdir.

Burada şunu da belirtelim ki, bizi burada ilgilendiren mucizenin mahiyeti ve çeşitlerinden ziyade kendisine mucize gösterilen şahıs veya toplumdaki tesirleridir. Peygamberin iddia ettiği mucize gerçekleşince onun tebliğinin hak ve gerçek olduğu ispatlanmış olur. Artık inkâra sebep kalmaması gerekir. Ancak inanma ve inkâr, insanların kendi irade ve ihtiyaçları ile olduğundan yine kimisi inanır, kimisi inkâr eder. Hatta bazı inkârcıların gösterilen mucizeden

⁶⁶ İbn Manzûr, “*Acz*” *Lisânu'l-Arab*, 4: 2816 vd.

⁶⁷ es-Sâbüni, *el-Bidâye*, 88.

⁶⁸ Gölcük-Toprak, *Kelâm*, 337; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 210-212; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 23.

⁶⁹ Peygamberimize verilen en büyük mucize Kur’an-ı Kerim’dir. Hz. Peygamber ümmî olduğu halde fesâhat ve belâğatıyla insanlığı âciz bırakacak bir kitap tebliğ etmesi bu kitabın ilâhî kaynaklı olduğunu gösterir. Bkz. Emine Demil, “Ümmî Kavramı ve Hz. Muhammed’in (s.a.s) Ümmîliği” *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 1 (Haziran 2017): 91-123; Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 25-33; İbrahim Halil Erdoğan, “Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur’an’ın Psikolojik İcâzı” *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2017), 402-420; Mucize çeşitleri için bkz. Gölcük-Toprak, *Kelâm*, 341-349.

sonra kalpleri daha da katılaştır (bkz. el-Bakara, 2/74). Bir kısım inkârcılar, mûcizelerin nasıl yapıldığı bilinmeyen çok mahirane yapılmış sihirler olduğunu iddia ederler. Diğer bir kısmı ise gösterilen mûcizeyi sanki hiç görmemiş gibi akla hayale gelmeyen garip isteklerde bulunurlar.

Mesela, Hz. Musa, Firavuna tüm mûcizelerini gösterdiği halde o yine de direktmiş mûcizeleri sihir sayarak kabul etmemiştir (bkz. Tâhâ, 20/56). Hatta sihirbazları toplayıp Hz. Musa'yı, onlar vasıtasıyla alt etmek istemiştir (bkz. el-A'râf, 7/115-129; Tâhâ, 20/60-73 vb). Mekke müşrikleri de Hz. Peygamber'in mûcizelerini kabul etmeyip onu sihirbaz ilan etmişlerdir (bkz. Sebe, 34/43; en-Nisâ, 4/153).

Diğer inkârcılar gibi deistler de nübüvveti ve vahyi kabul etmemelerinin tabii bir sonucu olarak mûcizeleri de kabul etmemişlerdir. Nübüvvet müessesesini kabul etmeyen grupların tamamına göre peygamberlik iddiasında bulunanların mûcize dediklerinin sihirbazlık ve kehanetten farkı yoktur.⁷⁰

Bir kısım inkârcılar da gösterilen mûcizeyle yetinmeyip Allah'ı açıkça görmeyi (bkz. el-Bakara, 2/55; en-Nisâ, 4/153), Allah'la konuşmayı (bkz. el-Bakara, 2/118), Allah ve meleklerin bulut gölgeleri altında gelmelerini (bkz. el-Bakara, 2/210; el-Hicr, 15/7), Peygamber'in altından bilezikleri olmasını (bkz. ez-Zuhruf, 43/53), Peygamber'e bir hazine indirilmesini veya meleğin onunla dolaşmasını (bkz. Hûd, 11/12), Peygamber'in hurma bahçesi veya üzüm bağı olmasını, içinden de gürül gürül ırmaklar akmasını, yahut da altından bir evi olmasını, ya da onların gözleri önünde göğe çıkıp bir kitap getirmesini (bkz. el-İsrâ, 17/90-93), Safa tepesini altın yapmasını, geçit vermeyen dağları kaldırmasını,⁷¹ peygamberin gökten inen ateşin yaktığı kurban mucizesini getirmesini (bkz. Âl-i İmrân, 3/183) vs. istemişlerdir. İsteklerine devamlı, Şam ve Irak'ta olduğu gibi altlarından ırmaklar akıtmasını (bkz. el-İsrâ, 17/90-91), atalarını diriltmesini, böylelikle onlardan Peygamberin söylediklerinin yalan mı yoksa gerçek mi olduğunu sormayı, Peygamberle beraber gizen, onun söylediklerini tasdik eden bir melek gönderilmesini (bkz. el-Furkân, 25/7-8), Allah'ın, Peygambere hazineler, altın, gümüş gibi değerli mücevher-

⁷⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 176; Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, 2: 4; Kutluer, *Akl ve İtikad*, 71; Paine, *Akl Çağı*, 57.

⁷¹ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîret ibn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yay., 1981), 178-180; Yazır, *Hak Dini*, 1: 565.

ler vermesini, bahçeleri, sarayları olmasını (bkz. el-İsrâ, 17/91-93), onlara Kusa b. Kilâb'ın peygamber olmasını istemişlerdir. "Yahut iddia ettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin veya Allah ve melekleri söylediklerinin doğruluğuna şahit getirmelisin" (el-İsrâ, 17/92) demişlerdir. Hatta bazıları isteklerinde o kadar ileri gitmişlerdir ki, hızlarını alamayıp, peygamberlere: "Tehdit ettiğin azabı acele getir" (el-A'râf, 7/76; el-İsrâ, 17/90-93), diyebilmişlerdir ve olmasını mümkün görmedikleri felaketlerle helak edilmişlerdir.

Kur'an'da inkârcıların iyi niyetli olmayan isteklerine karşı; iman etmeleri için ille de kendilerine o meleklerin gelmesi veya istedikleri felaketin gelmesi veyahut kıyametin kopması mı lazımdır? (bkz. en-Nahl, 16/33), buyurulmuştur. Onların bu isteklerinin yerine getirilmesi halinde dahi yine de inkârlarını sürdürecekleri beyan edilmiştir: "Şayet sana kağıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, buna rağmen inkâr edenler; bu apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi" (el-En'âm, 6/7). "Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de kendileriyle konuşsaydı... Allah'ın dilemesi dışında yine de inanacak değillerdi" (el-En'âm, 6/111). "Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar yine de gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir milletiz, derlerdi" (el-Hicr, 15/14). Kısacası onlara bütün mucizeler gösterilse de buna rağmen yine de iman etmeyecekleri Allah'ın ilminde malumdur (bkz. el-A'râf, 7/132, 146).

Görülüyor ki hidâyete ermek isteyen için bir defa mucize görmek yeterlidir. O hakikati görür ve iman eder. Mucizeleri görmezlikten gelmek, inkâr etmek veya devamlı başka başka mucizeler istemek inkârcıların özelliğidir. Onlar mucizeyi inanmak için değil, akıllarınca peygamberi zor durumda bırakmak için isterler. Gösterilen mucizeleri kabul etmemeleri de inkâr edip dalâlette kalmalarına sebep olur.

Sonuç

Allah, insanı dünyada kendi haline terk etmemiş, başı boş bırakmamış, çok sayıda müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler göndermiştir. İnsanın hem bu dünyada mutlu ve huzurlu olabilmesi, hem de ahirette kurtuluşa erebilmesi için ilahî ilme her bakımdan ihtiyacı vardır. Bu ilâhî ilmi vahiy aracılığı ile sadece peygamberler elde edebilirler.

Diğer taraftan Allah Teâlâ, insanı bitkiler ve hayvanlardan farklı olarak akıl ve irade sahibi bir varlık olarak yaratmıştır. Dolayısıyla insan da bu meziyetlere sahip olduğu için kendi iradesi ile yaptığı her şeyden sorumlu olmaktadır. Aksi takdirde sorumluluk ortadan kalkar. İslam akla ve mantığa büyük önem veren; her ikisine de uygunluk arz eden bir din olmakla beraber, deistlerin iddia ettiği gibi kainattaki her şeyin akılla çözülebileceği beklentisi doğru bir başlangıç noktası değildir. Din mutlak mânâda akıl ve mantık formlarına sokulamaz, tamamen matematikselleştirilemez. Her şeyi aklın çözebileceğini iddia etmek, peygamberliği, vahyi ve dini inkâra götürür.

Avrupa'da muharref Hristiyanlığın engizisyon vb. uygulamaları tahammül sınırlarını aşmış, baskı altına aldığı toplum katmanlarınca 17. yüzyıldan itibaren kilisenin mutlak egemenliğine son verilmiştir. İslamiyet'i de yüzeysel bilgilerle olumsuz yönde tanıyan batı insanı, inanç konusunda arayışa girmiş ve tepkisel bazı felsefî akımların doğmasına sebep olmuşlardır. Bunlardan birisi de deizmdir. Deistlerin en büyük hatası muharref dinlerle, İslamiyet'i aynı kategoride değerlendirmelerinden kaynaklanmıştır.

Burada şunu da belirtelim ki, felsefî manada teizm, ateizm ve deizm arasında çok büyük farklar bulunmaktaysa da dinî anlamda hepsi de birdir. Şayet Allah'ın gönderdiği son din olan İslam'a inanılmıyorsa teizmin de diğerlerinden bir farkı olmayacaktır. Sonuçta her hâlükârda Allah'ın dini kabul edilmemiş olmaktadır. Felsefe bir din değildir. Felsefenin, Allah'ın akılla bulunmasında katkısı çok büyük olsa da O'na karşı yerine getirilmesi gereken görev ve ibadetler konusunda mâlûmât sunamayacağı açıktır. Felsefî görüşler her ne olurlarsa olsunlar insanları ebedî mutluluğa erdirmeyebilirler.

Allah'ın vahiy göndermek suretiyle insanın derin bilgilere sahip olacağı, nübüvvetin de ana bilgi kaynağı vahiyle elde edilen sem'î bilgileri bir tarafa bırakarak veya akla olması gerekenden fazla güvenmek suretiyle, bazı geçersiz mazeretler ileri sürmek, kendi indî yorumlarına göre akli bazı çıkarımlarda bulunmak her zaman doğru sonuçlar meydana çıkarmayabilir. Sadece vahiyle edinilebilecek bilgilerin akılla da elde edilebileceğini iddia etmek, dini kökten inkâr etmeye götürür. Nübüvvetle bağdaşmayan bazı sakıncalı durumlara kapı aralamak ise iman zafiyetine sebep olur. Peygamberi olmayan bir din anlayışı ise İslam akidesiyle bağdaşamaz.

Kaynakça

- Adivar, A. Adnan. "İbn Seb'in", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 5-2: 805. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988.
- Alper, Ömer Mahir. "İbn Sînâ ve İbn Sînâ Okulu". *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*. ed. M. Cüneyt Kaya. 251-287. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Altıntaş, Ramazan. *İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Altıntaş, Ramazan. "Kelâmî Epistemolojide Aklın Değeri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.2 (Sivas 2001): 97-129.
- Altıntaş, Ramazan. "Mu'tezile'de Akıl Anlayışı", *Kelâm İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*. (Elazığ, 13-15 Eylül 2004), ed. Adem Tutar. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Elazığ 2004): 311-322.
- Aydın, Ali Arslan. *İslam İnançları ve Felsefesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Aydınlı, Yaşar. "Fârâbî ve Bağdat Meşşâî Okulu". *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*. ed. M. Cüneyt Kaya. 145-181. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- el-Bağdâdî, Abdulkâhir. *Usûlü'd-dîn*. Thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed. *et-Temhîd*. Thk. Richard Yusuf Mc. Carty. Beyrut: Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1957.
- Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Barlak, Muzaffer. "İtikadî Mezheplerde İlahiyyât ve Nübüvvet Bahislerinin Bütünlüğü Sorunu". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10, sy. 2 (2017): 563-583.
- Bereke, Abdülfettâh Abdullah. "Hakîm et-Tirmizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 196-199. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

- el-Beydâvî, Nasıruddin Ebi'l-Hayr Abdullah. *Erwâru't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşli. Beyrut: İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1998.
- el-Beyhakî, Ebûbekir. *el-Câmi' li şuabi'l-imân*. Thk. Muhtâr Ahmed Nedvî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelâm*. İstanbul: Bilmen Yayınları, ts.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1987.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-Sahîh)*. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, ts. (İstanbul: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire 1315/1897 tarihli baskısından ofset).
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cündioğlu, Düccane. *Söz'ün Özü Kelâm-ı İlâhî'nin Tabiatına Dâir*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- el-Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn. *el-İrşâd*. Thk. Muhammed Yusuf Mûsâ-Ali Abdülmün'im Abdülhamîd. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1950.
- Çelebi, İlyas. *İslam İnançında Gayp Problemi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Çelebi, İlyas. *İslam İnançında Gayb Alemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Çınar, Mahmut. "Nübüvvet İnanç Bağlamında Şa'rânî'nin İbnü'l-Arabî Yorumu". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Dayf, Şevki (ed.). *el-Mu'cemü'l-vasît*, Kahire: Mecemmu'l-Lugatî'l-Arabiyye. Mektebetü'ş-Şurûkî'd-Düveliyye, 2004.
- Demil, Emine. "Ümmî Kavramı ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) Ümmîliği". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 1 (Haziran 2017): 91-123.

- Erdoğan, İbrahim Halil. "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İ'câzı". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2017): 402-420.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11, sy: 57 (Samsun, Haziran 2018): 799-804.
- el-Eş'arî, Ebü'l-Hasen. *Makalâtu'l-İslâmiyyîn*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Sayda-Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1990.
- Fahri, Macit. *İslam Felsefesi Tarihi*. Trc. Kasım Turhan, İstanbul: İklim Yayınları, 1992.
- el-Fârâbî, Muhammed, *el-Medînetü'l-fâzıla*. Trc. Nafiz Danışman. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Fîruzabâdî, Mecdüddin Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*. Thk. Muvaffak Fevzi el-Cebr. Dımeşk: el-Hikme lî't-Tibâati ve'n-Neşr, 1994.
- Goetz, Philip W. (ed.). "Yaradancılık" *Ana Britannica* 22: 300. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1990.
- Gölcük, Şerafeddin. *Bâkılânî ve İnsanın Fiilleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi, 1996.
- Gündoğar, Hamdi. "Deizm: Aklın Tanrılaştırılması Ya Da Sorumsuz Özgürlük". *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*. (Van: Mayıs 12-14 2017), ed. Vecihi Sönmez vd. 29-40. Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Hamîdullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987.
- Ihvân-ı Safâ. *Resâilü Ihvâni's-Safâ*. Nşr. Butrus el-Bustânî. Beyrut: Dâru Sâdir, 1376-77/1957 → Beyrut, ts.
- İbdâh, İkbâl b. Abdurrahmân. *el-Vahyü'l-Kur'ânî beyne'l-müfessirîn ve'l-müsteşrikîn*. Amman: Dâru Dicle, 2011.

- İbn Ebî Useybia. *Uyûnü'l-enbâ fî tabakâti'l-etibbâ*, Thk. Nizâr Rızâ. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.
- İbn Hazm ez-Zâhirî. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, Thk. Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Dâru'l-Ciyl, 1996.
- İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.
- İbn Hümâm, Kemal. *el-Müsâyere (el-Müsâmere bi şerhi'l-müsâyere fî ilmi'l-keâm)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîret ibn İshâk*. Thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed. *Lisânu'l-Arab*, Thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Sînâ, Ebû Ali. *Ahvâlü'n-nefs*, Thk. Ahmed Fuâd el-Ehvânî. Paris: Dâru Bâbilon, 2007.
- İbn Sînâ, Ebû Ali. *el-Mebdeü ve'l-meâd*, Thk. Abdullah Nûrânî. Umman: Vezeratu't-Türâs el-Kavmî es-Sekâfî, 1998; Tahran: Müessesetü Mütâlaât-i İslâmî, 1984.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Thk. Osman Yahya-İbrahim Madkur. Mısır: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985.
- İbnü'l-Kıftî, Cemâlüddin. *İhbâru'l-ulemâ bi ahbâri'l-hukemâ*, Thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- İzmirli, İsmâil Hakkı. *Yeni İlm-i Kelâm*. İstanbul: Şehzâdebaşı Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, Matbaa-i Âmire, 1339-1343.
- Kadı Abdülcebbâr, Ahmed b. Halil Hemedânî. *el-Muğnî fî evvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, Thk. İbrâhîm Madkur vd. Kahire: Vezeratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, ts.
- Kadı Abdülcebbâr, Ahmed b. Halil Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.

- Karaman, Hüseyin. "Ebû Bekir er-Râzî: İlhadın Gölgesinde Bir Filozof". *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*. ed. M. Cüneyt Kaya. 137 vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Kattân, Mennâ' Halil. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Kaya, Mahmut. "Râzî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 479-485. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987.
- Kılıç, Mahmut Erol. "Hermes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 228. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kılıçarslan, Mehmet. *Kur'an'daki Duâ Ayetleri*. İstanbul: Elvan Yayınları, 2016.
- Kirmânî, Hamidüddin. *Ekvâlü'z-zehebiyye*. Thk. Salah es-Sâvî. Tahran: İntişârâtü Encümen-i Şehinşâhî Felsefe-i İran, 1397-1977.
- Koloğlu, Orhan Şener. "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 1 (Bursa, 2004): 159-193.
- Kutluer, İlhan. *Akil ve İtikad*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Kutluer, İlhan, "İbn Seb'in", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 306. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-tevhîd*. Thk. Fethullah Huleyf. İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, 1979.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Ahmet Vanlıoğlu-Murat Sü-lün vd. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005-2007.
- el-Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*. Trc. Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fuad Abdül-bâkî. Beyrut: İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1991.
- Namlı, Abdullah. "Kur'an'a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, sy. 1 (2017): 169-197.

- Namlı, Ali. *Abdülvehhâb eş-Şa'rânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- en-Nesefî, Ebü'l-Maîn/Muîn. *Tebşiratü'l-edille*. Thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003-2004.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm*. İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2013.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm*. İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2015.
- Paine, Thomas. *Akıl Çağı (The Age of Reason)*. Trc. Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- el-Pezdevî, Ebü'l-Yüsr. *Usûlü'd-dîn*. Thk. Hans Peter Linss. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1963.
- er-Râzî, Ebû Bekir Zekeriyya. *et-Tıbbu'r-rûhânî*. Thk. Abdullatif el-Iyd. Kahire: Mektebetü Nehdati'l-Mısriyye, 1978.
- er-Râzî, Ebû Hâtim. *A'lâmü'n-nübüvve er-red ale'l-mülhid Ebû Bekir er-Râzî*, Thk. George Tarâbişî. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2003.
- es-Sâbûnî, Nureddin. *el-Bidâye min'el-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, Thk. Fethullah Huleyf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dersaadet Yayınları, t.y.
- eş-Şa'rânî, Abdülvehhâb. *el-Yevâkit ve'l-cevâhir fi beyâni akâidi'l-ekâbir*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Şeyhzâde, Abdurrahim b. Ali. *Nazmu'l-ferâid*. Mısır: Matbaatü'l-Edebiyye, 1899.
- Şükün, Ziya. *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1984.
- et-Taftazânî, Sadeddin Mesud. *Şerhu'l-makâsîd*, Thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

- et-Tirmizî, Hakîm. *Hatmü'l-evliyâ*. Thk. Osman İsmail Yahya. Beyrut: Matbaatü'l-Katolikiyye, 1965.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen (el-Câmiu's-sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrut: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Tümer, Günay. "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 329-333. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Ünlü, Nuri. *İslam Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1984.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin. *el-Vahyü ve'l-Kur'ânü'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1986.